

PERSHISTORISCH ONDERZOEK IN NEDERLAND

EEN KORTE SCHETS VAN DE STAND VAN ZAKEN

r.a.h. vos

R.A.H. Vos is secretaris van de Commissie Bevordering Pershistorisch Onderzoek en verricht thans een dissertatie-onderzoek naar de legale Nederlandse pers tijdens de Duitse bezetting.

De Engelse historicus G.C. Gibbs constateerde in 1971 dat 'Dutch scholars - certainly Dutch historians - have been strangely neglectful of the history of their newspapers'. (1) Slaat men vervolgens de niet minder dan veertig bladzijden tellende bibliografie in de vierde druk van *De Nederlandse krant 1618-1978* (2) op, om te constateren dat die wel duizend titels omvat - en daarmee niet eens echt volledig is -, dan moet men wel gaan twifelen aan de juistheid van Gibbs' observatie. Niettemin heeft - of liever gezegd: had - hij het bij het rechte eind. In vergelijking met bijvoorbeeld België, Duitsland en Frankrijk, waar een pershistorische traditie van soms vele tientallen jaren een zeer rijke oogst aan bibliografische repertoria, monografieën en 'algemene geschiedenissen' heeft opgeleverd, sloeg het pershistorisch onderzoek in Nederland, dat toch geldt als de bakermat van de pers, tot circa 1970 inderdaad een betrekkelijk pover figuur, niet zozeer kwalitatief, maar wel gemeten naar het aantal publikaties.

Een veelbelovende start leek gegeven te worden door W.P. Sautijn Kluit, die tussen 1865 en 1896 meer dan zeventig pershistorische verhandelingen en artikelen publiceerde, vooral over de zeventiende en achttiende eeuw, met een schat aan (soms al te) gedetailleerde gegevens. (3) Na zijn overlijden in 1894 zou het evenwel meer dan veertig jaar duren voor de volgende pershistorische publikaties van enige betekenis het licht zagen. (4) Ook nadien is het bij incidentele, zij het overigens in de regel voortreffelijke publikaties gebleven (5), zonder dat er sprake was van een pershistorische school of een andere vorm van geïnstitutionaliseerd pershistorisch onderzoek. De enige en dan nog zeer bescheiden uitzondering daarop is de onderwijsopdracht in de geschiedenis van pers, propaganda en openbare mening aan de Universiteit van Amsterdam die gedurende meer dan twintig jaar met groot enthousiasme is vervuld en uitgebouwd door M. Schneider en sinds 1982 wordt voortgezet door J.M.H.J. Hemels.

Vanaf het eind van de jaren zestig en vooral na 1975 tekent zich een toenemende belangstelling voor pershistorisch onderzoek af. Als 'grondlegger' van deze kentering beschouw ik J.M.H.J. Hemels, die in 1969 promoveerde op de afschaffing van het dagbladzegel in 1869. In de jaren daarna heeft Hemels een groot aantal pershistorische publikaties het licht doen zien, een reeks die met de in 1982 verschenen studie over de geschiedenis van de *Volkskrant* (6) bepaald nog niet zal zijn afgesloten. Een tweede trendzetter is zonder twijfel H.J. Scheffer. Na zijn dissertatie over de oprichting en beginjaren van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* uit 1960 en enkele kleinere publikaties uit de jaren kort daarna, maakt hij in 1976 zijn pershistorische come-back met een studie over de veelzijdige ondernemer, activist en krantenmagnaat Henry Tindal, oprichter van de *Telegraaf* en eigenaar van enkele andere persorganen, in 1981 gevolgd door een publikatie over *Het Volksdagblad* en in 1982 over *De Controleur*. (7) Ook aan deze reeks zal hopelijk nog lang geen einde komen. Van de overige recente pershistorische publikaties moet op de eerste plaats de reeds genoemde vierde druk van *De Nederlandse krant* worden gememoreerd. Het heeft er alles van dat dit co-produkt van Schneider en Hemels over

niet al te lange tijd tot een echte 'algemene geschiedenis van de Nederlandse pers' zal uitgroeien. Na 1975 verschenen voorts publikaties over *De Linie* de oprichter en eerste hoofdredacteur van *De Tijd*, *De Graafschapper*, de 'ondergang' van *Het Vrije Volk*, de *Arnhemsche Courant* en over het persbeleid van de overheid in de jaren kort na de oorlog. (8)

Momenteel staan - voor zover bekend - dissertaties op stapel over *Het Parool* en de Parool-groep, de pers in de jaren dertig, *De Nederlander/De Nieuwe Nederlander*, de legale pers tijdens de Duitse bezetting, de literaire kritiek in de Nederlandse dagbladen in de negentiende eeuw, en over de *Nieuwe Rotterdamse Courant* in de jaren 1940-1945. Publikatiemogelijkheden worden gezocht voor een Nijmeegse doctoraalscriptie over de perszuivering en de dagbladen van het Neerlandia-concern na de bevrijding, alsmede voor een manuscript over de Eindhovense pers tijdens de Duitse bezetting. In januari 1983 verscheen J.G.A. Thijs *Verzet verjaart niet. Momenten uit de veertigjarige geschiedenis van het dagblad Trouw* (Amsterdam, 1983). Voorts zijn er pershistorische publikaties te verwachten bij gelegenheid van de volgende jubilea: honderd jaar *Haagsche Courant* en vijfenzeventig jaar *De Nederlandse Dagbladpers* (beide in 1983) en honderd jaar Nederlandse Vereniging van Journalisten en vijftig jaar Algemeen Nederlands Persbureau (beide in 1984).

Het zou niet terecht zijn deze positieve ontwikkelingen en vooruitzichten toe te schrijven aan de activiteiten van de in 1978 door de Sociaal-Wetenschappelijke Raad van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen ingestelde Commissie Bevordering Pershistorisch Onderzoek, al meent de commissie wel enkele steentjes te hebben bijgedragen. Bevordering van het pershistorisch onderzoek aan universiteiten en hogescholen moet onder de huidige omstandigheden van bezuinigingen en inkringing als een zaak van lange termijn worden beschouwd. Wel hoopt de commissie over enige tijd het gereed komen van een handleiding voor pershistorisch onderzoek en een overzicht van het in Nederland aanwezige bestand aan krantenleggers te kunnen aankondigen. Voorts worden regelmatig bijeenkomsten belegd ten einde belangstelling voor deze tak van geschiedbeoefening te kweken.

Degenen die nadere informatie wensen kunnen zich in verbinding stellen met R.A.H. Vos Appelgaarde 111 2272 TC Voorburg (070-270144) of met G. Muller, adjunct-secretaris van de Sociaal Wetenschappelijke Raad Herengracht 410-412, 1017 BX Amsterdam (020-225061).

noten

1. G.C. Gibbs, 'The role of the Dutch Republic as the entrepôt of Europe in the seventeenth and eighteenth centuries', *Bijdragen en mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 86 (1971) 323-349, aangehaald in H.J. Scheffer, *Henry Tindal. Een ongewoon heer met ongewone besognes* (Bussum, 1976) 20.
M. Schneider in samenwerking met J.M.H.J. Hemels, *De Nederlandse krant 1618-1978. Van 'nieuwstydinghe tot dagblad'*, (4e dr.; Baarn, 1978).

3. Sautijn Kluit publiceerde zijn artikelen in Nijhoff's *Bijdragen en mededelingen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, de *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, *De Navorscher* en de *Nederlandsche Spectator*. Zie ook de bibliografie in Schneider en Hemels, *De Nederlandse krant*, 552-556; alsmede de 'Lijst der geschriften van mr. W.P. Sautijn Kluit', *Bijlage tot de handelingen 1895-1896 van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, (Leiden, 1896) 1-50. Nagenoeg alle artikelen van Sautijn Kluit zijn in overdruk uitgegeven.
4. K. Baschwitz, *De krant door alle tijden* (Amsterdam, 1938); A. Stolp, *De eerste couranten in Holland. Bijdrage tot de geschiedenis der geschreven nieuwstijdingen* (diss. Haarlem, 1938); M. Schneider, *De voorgeschiedenis van de 'Algemeene Landsdrukkerij'* (diss. 's Gravenhage, 1939); *De Nederlandse krant* (Amsterdam, 1943)
5. A.C.J. de Vrankrijker, *Het wervende woord. Geschiedenis der socialistische week- en dagbladpers in Nederland* (Amsterdam, 1950); W. Visser, *De Papierenspiegel. Honderd-vijf-en-twintig jaar Algemeen Handelsblad* (Amsterdam, 1953); L.E. Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945* ('s Gravenhage, 1954); W. Thijs, *De Kroniek van P.L. Tak. Brandpunt van Nederlandse cultuur in de jaren negentig van de vorige eeuw* (Amsterdam/Antwerpen, 1956); N. Cramer, *Parlement en pers in verhouding tot de overheid* (diss. Leiden, 1958); M.J.F. Robijns, *Radicalen in Nederland (1848-1851)* (diss. Leiden, 1967); J.J. Giele, *De pen in de aanslag. Revolutieairen rond 1848* (Bussum, 1968); G.W.B. Borrie, *Pieter Lodewijk Tak (1848-1907). Journalist en politicus* (diss. Assen, 1973).
6. J.M.H.J. Hemels, *De Nederlandse pers voor en na de afschaffing van het dagbladzegel in 1869* (diss. Assen, 1969), ook verschenen onder de titel *Op de bres voor de pers. De strijd voor de klassieke persvrijheid* (Assen, 1969). Andere pershistorische publikaties van Hemels zijn: *Massacommunicatie als factor in de geschiedenis* (Assen, 1971); *De journalistieke eierdans. Over vakopleiding en massacommunicatie* (Assen, 1972); *Van perschef tot overheidsvoorlichter. De grondslagen van overheidsvoorlichting* (Alphen a/d Rijn, 1973); *Persvrijheid? Een antwoord aan uilen en valken* (Amsterdam, 1975); *De emancipatie van een dagblad. Geschiedenis van de Volkskrant* (Baarn, 1982); J.M.H.J. Hemels en M. Schmolke ed., *Katholische Publizistik in den Niederlanden* (München/Paderborn/Wenen, 1977).
7. H.J. Scheffer, *In de vorm gegoten. Het Rotterdamsch Nieuwsblad in de negentiende eeuw* (Leiden, 1960/ 2e dr. 's Gravenhage, 1981); Henry Tindal, *Een ongewoon heer met ongewone besognes* (Bussum, 1976); *Het Volksdagblad. Arbeidersbeweging en dagbladpers* ('s Gravenhage, 1981); *De Controleur. Een kritisch blad kritisch bekeken* ('s Gravenhage, 1982).
8. J. Peijnenburg, *Judocus Smits en zijn Tijd* (diss. Amsterdam, 1976); H. Scholten, *Aspecten van het tijdschrift 'De Gemeenschap'* (diss. Baarn, 1978); B.R.C.A. Boersema, *De Linie, 1946-1963. Een weekblad in handen van Jezuïeten* (diss. Amsterdam, 1978); A.J. Heideman, *De Graafschapper. Van ideaal tot kruidenierswaar* (Zutphen, 1979); G. Mulder, H. Arlman, en U. den Tex, *De val van de Rode Burcht. Opkomst en ondergang van een krantenbedrijf* (Amsterdam, 1980); G.A.M. Beekelaar e.a., *Maar wat is het toch voor eene Courant, de Arnhemsche?* (Arnhem, 1981); H. van den Heuvel, *De vrijheid van de pers. De overheid en het commerciële karakter van de pers 1944-1949* (Baarn, 1981).